

1200 aastat virtuaalruumis. ATU 1645A kohanemise näide*

Mare Kalda

***Artikkel on seotud ETF grandiga 6824** „Internet. Narratiivide, väärtushinnagute ja identiteetide loomise, reprodutseerimise ja transformeerumise protsessid“ ja põhineb folkloristika osakonna nädalaseminaride sarjas 17. veebruaril 2009 Kirjandusmuuseumis peetud ettekandel.

1898. aastal on Matthias Johann Eiseni rahvaluulekogusse saadetud järgmine muistenditekst:

„Sulase unenägu

Kord suisel heinaajal hakanud vihma sadama. Peremees võtnud sulasega parajaste loogu. Nad läinud tuppä, vaevalt olnud nad tuppä jõudnud, kui sulane magama jäänud. Peremees näinud, et sulase suust lennanud üks valge liblikas välja. Kesket tuba olnud üks suur pada maas. Liblikas lennanud üle paja, sanga peale ja käinud seda mööda üle paja. Siis lendanud ta üle rohuaja aida nurga juure ja pugunud sealt ühest veiksest aukust sisse. Kui sulane üles ärganud, rääkinud ta: "Küll mina nägin üht imelist unenägu. Ma läksin üle suure mere, selle mere peal oli üks pikk sild. Siis läksin üle suure metsa ühe ilusa suure kalju juure. Selle kalju juures oli kangeste palju kulda ja hõbedat. Peremees saanud kohe aru, et see meri pada tähendas, sild – pajasang, mets – rohuaeda ja kalju – veikest auku aida juures. Nemad läinud mõlemad aida juure ja leidnud aida alt palju kulda ja hõbedat ja saanud rikkaks meesteks.“ (E 37537 < Tallinn 1898).

Järgnevas käsitluses on vaatluse all muistendi tekstoloogiline ajalugu, jutu leviku põhilised jooned ja traditsiooniökoloogilised tähelepanekud: mis toimus jutu kodunemisel teise kultuuriruumi, missugused narratiivsed elemendid pigem jäid püsima, missugused vahetati välja. Lisaks mainitule tulevad kõneks ka mõned tekstide edasikestmise viisid internetitekstuaalsuse tingimustes.

ATU 1645 taustast

Aastatel 561-592 valitses Orleans'is kuningas Guntram I, kes on tegelaseks jutus, mis ilmus 433. palana vendade Grimmide kogumikus „Saksa muistendid“ pealkirjaga „Der schlafende König“ (1911: 42–43 [1816-1818]). Juttu on franki kuningas Guntramist, kes viibib koos ustava teenriga jahil ning puhkepausil suigub unne. Teener, kes on ärkvel, märkab Guntrami suust väljumas ussitaolist loomakest. Teener seab olevusele edasipääsuks oma mõõga, mida mööda ussike edasi liigub.

Mis juhtub pärast ärkamist? Otseses kõnes, mina-jutustusena on edastatud ärganud kuninga jutustus: „Ich muß dir meinen Traum erzählen und das wunderbare Gesicht, das ich gehabt. Ich erblickte einen großen, großen Fluß, darüber war eine eiserne Brücke gebaut; auf der Brücke gelangte ich hinüber und ging in die Höhle eines hohen Berges; in der Höhle lag ein unsäglicher Schatz und Hort der alten Vorfahren.“ Da erzählte ihm der Gesell alles, was er unter der Zeit des Schlafes gesehen hatte und wie der Traum mit der wirklichen Erscheinung übereinstimmte. Darauf ward an jenem Ort nachgegraben und in dem Berg eine große Menge Goldes und Silbers gefunden, das vorzeiten dahin verborgen war.

Selgub, et magava kuninga suust lahkunud olend on märganud varanduse peidukohta, mis nüüd osutub tuvastatavaks, ning varandus suudetaksegi üles leida.

Jutus kirjeldatavate asjaolude lähedus või sarnasus Tallinnast kirja pandud muistendi sündmustega on ilmne. Seega teatud kultuurikontaktide teel on jutt saabunud Läänemere siinpoolsesse randa ja siin oma elu edasi elanud. Etteruttavalt võib öelda, et kuigi suust looma või putuka kujul välja käiva hinge uskumus on tuntud väga paljudel rahvastel (Frazer 2001: 835–848) ja kuigi on põhjust rääkida mitte laenulisusest, vaid arhetüüpsest kujutlusest, on antud muistendi puhul mitmeid asjaolusid, mis siiski tõestavad kindlastruktuurilise jutu rändamist ühest Euroopa kultuuripiirkonnast teistesse. Jutu levikut või taasavastamist Lääne-Euroopas mõjutas suuresti

ilmumine raamatus „Deutsche Sagen“. Väidetavalt oligi Jakob Grimm see, kes kuningas Guntramiga seostatud loo vanadest allikatest, täpsemalt Paulus Diaconuse varakeskaegsest tööst „Historia gentis Langobardorum“ III XXXIV peatükist (vt lisa 1 ja Grotius 1655) üles leidis ja nii öelda uuesti aktiveeris (lähemalt Chesnutt 1991: 153). Muistend on olnud integreeritud ka vististi rohkem tuntud eksemplikogusse 14. sajandist „Gesta Romanorum“ (pala nr. 172). Teadaolev esmailmumine trükitud kujul Pariisis jääb aastasse 1514 (vt ka Uther 1989). Et jutt on esimest korda kirja pandud VIII sajandi lõpus, on põhjust rääkida selle vähemalt 1200 aasta pikkusest olemasolust imaginaarses või teisiti öeldes virtuaalses ruumis. Kui 20. sajandi lõpuni sai jutu tuntus tuge kirjalikest ilmutuskordadest ja nagu kasvõi eesti traditsioon näitab – levis kindlasti ka suulises jutustamises, siis informatsiooniajastul leidis jutt väljenduse uues virtuaalsuse võimaluses – Paulus Diaconuse ajalookäsitlus on loetav ja vaadatav küberreaalsuses (vt <http://www.northvegr.org/main.php>). E-publikatsioon on tohutu tekstikriitilise töö resultaat, millele ajaloo- ja kirjandushuvilised tänuga saavad oma käsitlustes toetuda.

Jutu tüpoloogiline asetus maailma jutuvara kataloogisüsteemis Arne-Thompson-Uther oleks problemaatiline tundmata seost Guntramiga. Nimelt on Euroopa jutupärimuse seisukohalt just Guntrami nimi see, mis suunab jutu äratundmisele, viide Guntramile seisab lausa märksõnana jutu tüübiumbri juures. Kuid eesti rahvaluule kirjapanekute hulgas ei leidu ühtki teksti, mis mainiks kuningas Guntramit. Spekuleerides võiks oletada, et siin ei ole mitte kunagi jutustatud kuningas Guntramist, kelle ajalooline isik jääb igapidi siinse kultuuriruumi seisukohalt võõraks ja kaugeks. Küll ei ole esialgu selge, kuidas täpselt, missuguste tekstide kaudu jutt siia on kohale jõudnud ja millal. Kunagi on see siiski toimunud ja vaadates 19. sajandi lõpus ja hiljemgi rahvaluulekogudesse laekunud variante, on näha, et muistend demonstreerib tugevaid, ammu toimunud kohanemise, oludesse sobitumise märke. Kuid sellest lähemalt allpool. Antti Arne jututüüpide kataloogis leidub kõnealune üksus muistendite jaotuses nr. 99 all ning pakub viiteid ainult kuuele variandile Jakob Hurda rahvaluulekogus (Arne 1918).

Kummastav hingeränd folkloristlike uurimisraamistikus

Omajagu problemaatiline on jutu žanriloogiline paigutus. ATU süsteemis on muistendile leitud koht naljandite ja anekdootide hulgas, nagu oleks unenäo kaudu teada antud varanduse vastuvõtmine kuidagi naljandlik. Või peaks naljandi atmosfääri tekitama kummastav situatsioon suust välja lendava või roomava putukaga? Kui kummastav ja kellele kummastav peab jutu sisu olema, et olla naljand, võiks küsida (vt sellekohaseid mõtteid nn „vanade naljandite“ kohta ka Krikmann 2003). Michael Chesnutt on jututüübi Skandinaavia variante analüüsid leidnud siiski teatud annuse suhtelist loogikavastasust, mis võiks luua ühenduse koomilise kategooriasse (Chesnutt 1991: 160; alogismist kui koomikaliigist vt Propp 1976). Ilmsem on see M. Chesnutti sõnul jutu orientaalsetes väljendustes, näiteks karjusest tegelasega jutus, kus hing peab naljakalt ukerdama üle piimaanuma roheline kärbe kujul Pärsia variandis. Teise naljakspöörava suundumusena märgib M. Chesnutt olukorda, mille puhul üks kaaslastest loodab omastada varanduse (samas: 163); ta küll räägib, et nägi magajaga toimunud sündmust, ent vaikib sellest, kus loomake või putukas käis. Ühesõnaga – kui toimub mingisugune kavaldamine ja ülekaaldamine aarde saamiseks, siis on žanritõe lootuses juba põhjust pöörduda *Schwanki* ehk rahvanaljandi konventsioonide poole. Sellegipoolest, isegi kui Pärsias on võibolla pajatatud lugu naljandina, tuleks eesti traditsiooni seisukohalt kõne alla siiski valdavalt usundiline muistend. Arvo Krikmann eritleb naljandi toimemehhanisme ja toob esile, et vanem naljand toimib eelkõige lolluse/kavaluse kontrastil, kusjuures lollitatavad tegelased peaksid olema juba kuidagi ette sildistatud või markeeritud (2003). Ükski niisugune tunnus aga ei näi töötavat ATU 1645A eesti variantide korral.

Jutu senistes käsitlustes on arutletud nii hinge kehast väljas käimise kujutluse üle laiemalt kui ka konkreetselt antud muistendi kui terviku iseärasuste üle. Küsimus on kõne all näiteks Jakob Grimmi (1854) saksa mütoloogia käsitluses, kus rõhutatakse hinge väljumist kehast just liblikana, mis olevat soositud vorm. Niisugune kehast väljalend viitab siiski nõiavõimetega isikutele. J. Grimm paigutas käsitluses ka Guntrami loo, kuid tutvustas muidki jutuarendusi, näiteks nimetas erinevaid olendeid, kelle kujul hing rännata tavatses: punane hiir, kass, nirk, ning kommenteeris

jutustusi, kus tegelaseks ei ole kaugeltki kuningas, vaid talumehed, sepp või mölder. Samas tutvustas ta teistussugseid süžeesid nonde aluskujutelmadega, kus hinge kehast väljas käimise motiiv asetatakse seosesse kehasse tagasi pääsemise probleemiga. Viimane ei ole kordagi küsimuseks Guntrami legendis, kuid omaette muistendis sellegipoolest. Niisugustes kompleksides saavad muistendis kirjeldatavad olukorrad jututegelastele saatuslikuks: kui keha on magamise ajal pööratud, ei leia hing enam sisenemiskohta ja ei pääsegi kehasse tagasi. J. Grimm viitas ka Odini võimele oma kuju muuta, nii nagu see tuleb välja Ynglingite saagast: „Odin võis muuta oma kuju. Siis muutus ta keha selliseks, nagu ta magaks või oleks surnud, aga ta ise läks linnu või looma, kala või mao kujul ainsa silmapilguga enda või kellegi teise asjus kaugete maade taha“ (Ynglingite saaga 2003: 25).

Vilhelm Grønbech edastas kõnealuse muistendi põhisündmused oma 1909-1912 ilmunud taanikeelses käsitluses „Vor Folkeæt i Oldtiden“, mille ingliskeelne versioon ilmus 1931, kandes pealkirja „The Culture of the Teutons“. Ta osutab siin veel ka islandi arusaamadele seoses *fylgia* mõistega: hingel on suutlikkus keha puhkuse ajal võtta soovitud kuju, et teatud ajendeil lennata õhus, siseneda avaustesse – ühesõnaga liikuda viisil, mis muidu, kehaliselt, poleks mitte kuidagi võimalik.

Hannjost Lixfeld (1972) käsitleb põhjalikult suurt variantidekogumit Euroopa erinevatel rahvastel ning seob arutlused šamanismi teemaga. Ta on seisukohal, et rahvajutud ei selgita, millal ja miks kujunes teisik-inimese kujutelm, ent narratiivselt on edasi kandunud šamanistlik uskumus loomakujulisest, inimesega sümbiootiliselt seotud teisest kehast, mille kaudu tuleb ilmsiks šamanistlik ekstaas ja selle kujutamine kindlasti müütilis-maagilisel(t) alusel(t) – seega alati nõidusliku juhtumina. H. Lixfeld leiab, et rahvajutud loomakujulisest teisik-minast, kaasa arvatud väga vana Guntrami-muistend, võivad järelikult olla tekkinud paljudes regioonides, kus on tuntud niisugune šamanistlik traditsioon, kasvõi Kesk-Euroopas, ja väga varasel ajal (Lixfeld 1972: 96-97). Muistendist niisugusena, nagu see on tuntud olnud iiri traditsioonis, annab ülevaate Bo Almqvist (1979). Guntrami-loo saatust Skandinaaviamaade pärimuses iseloomustab aga Michaeli Chesnutti sisukas töö (1991). M. Chesnutt osutab, et ka trükitegna ilmunud ja levinud Guntrami legendis esineb varieeruvust. Kui Paulus Diaconus jutustas järelelüljaile, et Guntrami suust väljus väike roomaja loom, kes kogumikus „Deutsche Sagen“ on konkretiseeritud kui uss, siis juba mõnedes varastes allikates on ka Guntrami versioonis hingeloomaks hoopis hiir, rääkimata varieeruvusest variantide puhul, kus franki kuningat nimeliselt ei mainitagi. Erinevalt jututüüpi juba 1931. aastal vaadeldud Albert Wesselskist, kes pidas võimalikuks jutu polügeneetilist kujunemist, arvab M. Chesnutt veendunult, et argumendid räägivad geneetilise seose poolt. Leidub episood, mis üksteisega sidusaks narratiiviks seotuna esinevad varases keskaegses kirjapanekus ja jätkuvad samasuguses või enam-vähem samasuguses kombinatsioonis ka hilisemates trükiversioonides ja suulise rahvapärimeuse põhjal tehtud kirjapanekutes (1991: 155). Sidusa muistendi leidumine küll lähedase kultuuri piirkonna sees, ent siiski erinevatel rahvastel, osutab miskitkaudu toimunud kultuurilaenule, mitte niivõrd polügeneetilist päritolu uskumusesõnastusele. Ka M. Chesnutti küsimusepüstitus, kas varanduseleidmise episood on muistendis kogu aeg sisaldunud, tundub huvipakkuvana: kas varanduse episoodi puudumine näitab, et tegu on jutu algsema arengujärguga või vastupidi, aardeteema on teatud arendustest lihtsalt unustatud või millegi muu tõttu välja pudenenud (Chesnutt 1991: 156–157). Teine motiivide kompleks, mida varianditi leidub ja varianditi mitte, on sillaületuse aspekt. Selgub, et mitte kõigis tekstides ei osutu vajalikuks putuka- või loomakujulist hinge üle veekogu aidata. Lõplikku tõde on siin muidugi raske välja selgitada ja see ei saa olla ka eesmärk omaette, kuigi kindlasti väärrib analüütilist demonstratsiooni. Bo Almqvist näiteks osutab, et folkloristil tasub alati mõtiskleda ka argilooogika realiseerimise võimalikkuse üle rahvajuttudes: lendava putukaga jutus poleks olendile silla moodustamine ju kuigi motiveeritud.

„Magaja hinge reisimine“ – pilguheit eesti variantidele

Eestist on muistendi kirjapanekuid ühtlaselt hõredalt (arvuliselt mõnikümmend), kuid ühtlaselt üle kogu maa ja kindlasti muutunud tegelastega, võrreldes 1200 aasta taguse tekstiga. Kohalikus traditsioonis on esindatud nii veetakistuse ületamisega variandid (vt E 15432/4 (6)

Tarvastu 1895) ja RKM II 182, 58/9 (4) < Simuna 1962) kui ka niisugused, kus hingeloomal silda vaja ei lähe (näiteks E 8723/4 (8) < Jõhvi 1892 ja E 30336/7 (6) < Kose 1897). See-eest alati sisaldab jutustus lahendust varandusemuistendiks. Kuigi peamistes joontes ikka seesama lugu, ilmneb variantides küllaltki huvitat variatiivsust. Näiteks kui veeületamise episood kuulub juttu, siis ei tarvitse hinge lendumineku nägijal olla sugugi sillaasetamise kohustust, vaid pigem leiab putukas tagasipöördumisel ise raja – ukerdab iseseisvalt mööda veeämbri sanga (vt E 30331/2 (1) < Kose 1897). Kuigi varianditi korduvad liblikas ja kärbes, ei saa kumbagi pidada kuidagi rohkem eelistatuks kui teist: mainitud on veel mesilane ja kimalane ning väikeloomadest valge hiir (H II 12, 607/8 (10) < Väike-Maarja 1890) või hall hiir (E 24177/8 (1) < Rõuge 1896). Niisiis kui hing läheb ringreisile putukana, on tegu lendava putukaga ning kui hing väljub looma kujul, siis hiirena. Senise arhiivitöö käigus pole siinkirjutajale silma hakanud ühtegi teksti, kus oleks juttu ussist või nirgist. Juba see väike detail ehk räägib tõdemuse kasuks, et suure tõenäosusega pole Grimmide saksa muistendite antoloogia maarahva traditsiooni absoluutselt mõjutanud. Laiema haardega perspektiivist vaadates tuleb teha mööndus, et vendade Grimmide antoloogia mõjutas siinset muistendirepertuaari aga juhul, kui sinna kuuluv pala köitis F. R. Kreutzwaldi tähelepanu ja ta seadis väljavalitud *Sage* oma muinasjuturaamatu paiklike ennemuistsete juttude osaks (näiteks Toolse rannamehe tütrega juhtunu).

Miski ei viita olukorra koomilisusele. See-eest leidub vähemalt üks töötlus, kus tavapärane süžee laheneb kriminaalseks. Noormeeste tee viib neid läbi metsa, vanem meestest puhkab, noorem jääb vaatama ja otsib põdsaste vahele jooksnud hiirt. Hiirt leidmata jõuab ta jälile kastikesele rahale. Ta tapab magaja, et poleks rohkem pretendentide rahakastile. Jutustaja pakub siiski lahenduse, mis rõhutab kuriteole järgnevat karistust: „Mõrtsukas ei peand ilma palgata jääma. Niisama pailu, kui ta raha välla andis, jooksis jälle vana koha peale tagasi. Nii sai ta ruttu varandusest lahti“ (H II 12, 607/8 (10) < Väike-Maarja 1890).

Muistendiga kirjeldatavasse tegevusse haaratud tegelaste kohta hakkab silma, et algupärast osalejate paari ülik ja tema teener eesti teisendites ette ei tule. Miski ei osuta kordagi, nagu oleks kumbki kogejatest kõrgest soost. Nad on kas võrdsed oma seisundilt – kaks meest – töötegijad heinalised või teekäijad – või näidatakse neid kergelt vastandatud staatuse kaudu. Peremees ja sulane on loogu võtmas (vt näidet kirjutise alguses) või mõnda muud suvist (!) tööd tegemas. Paaris variandis on jutu tegelasteks mees ja naine, kusjuures kord on magaja rollis naine, kord mees (nii on ka sulasest ja peremeestest tegelastega variantides kord magaja rollis sulane, kord peremees). Kontekstualiseerimise võtetest tuleks esile tuua ilmse vajaduse täpsustada väljasoleku ja magama jäämise asjaolusid ehk juhtuma hakkavate sündmuste asetuseviisi. Puhkama heidetakse lõunapausil, et „leiba luusse lasta“ (E 30336/7 (6) < Kose 1897), naine aga on üleüldse kohal üksnes sellepärast, et mehele suppi järele viia (E 24177/8 (1) < Rõuge 1896). Puhkehetke tingib vihmasadu (E 30331/2 (1) < Kose 1897). Niisama tuleb aga uni peale mitte tööd tehes, vaid kas teekäijatele, veskilistele või voori peal. Pole kaugeltki vältimatu, et unne suikumine leiab aset välisoludes. Tallinnast kirja pandud muistendis, nagu näha, areneb sündmuste käik hoones. Kuid nii toodud tekstis kui teistes taolistes (kus magaja lamab siseruumides), lendab putukas siiski vähemalt korraks toast välja teatud kohta, kus hiljem taibatakse varandust otsida.

Muistendite kirjapanekud sisaldavad just sellele žanrile omast retoorikat kui veenimise viise (Oring 2008). Ka siinses käsitluses vaadeldava jututüübi tekstid ilmutavad aega paigutamise ja koha konkretiseerimise märke ning seoseid reaalse isikutega. See ei paista olevat toimunud väga järjekindlalt ega totaalselt. Sellegi poolest leiame viiteid toimumiskohtadele Rakverre viiva tee ääres, kus hobusemehed tavatsesid vahepeatust teha (RKM II 182, 58/9 (4) < Simuna 1962), Õisu metskonnas (ERA II 236, 197/9 (2) < Halliste < Paistu 1939) ja Suure-Rõngu Savi talu sooheinamaal (H IV 4, 539/42) (1) < Rõngu 1891). Üldiselt ja võrreldes teiste rahaaugujuttude tüüpidega aga osutub käesolev juturühm äärmiselt vähe konkretiseerituks ja tegelikkusseosed jäävad üksnes kergelt markeerituks. Rohkem kui kohanimede ja tegevusaja äranäitamise kaudu toimub see olustikuseikade visandamise teel, mis loovad tõepärase ja pärimusrühmale äratuntava, tavapärase keskkonna mulje. Kus reaalsusseosed on näitamata, lõpevad muistendid peaaegu et muinasjutu kombel ja väljendavad piiramatu külluse saabumise tunnet nagu: „Vaene mees saanud

kümme korda rikkamaks kui rikas mees“ (E 13226/7 (6) < Ambla 1894) või lihtsalt: „Nii saand see peremees korraga rikkaks meheks“ (E 30331/2 (1) < Kose 1897). Kus aga kasvõi vähesel määral on võimalik seostada jutusisu reaalse toimumiskohaga, edastavad tekstide lõpuosad muutuste arukuse piiridesse jäävaid kirjeldusi. Näiteks Rakveres mesilase rännaku abil varandusest teada saamise tulemusel osteti endale kahekordne maja ja talu ((RKM II 182, 58/9 (4) < Simuna 1962).

Niisuguse vähese konkreetse taustal mõjub ootamatult tekst 1939. aasta kohamuistendite kogumisvõistluse materjalide hulgas (ERA II 236, 197/9 (2) < Halliste < Paistu 1939). Üleskirjutaja informandiks oli tollal 57-aastane mees, kes jutustas kahest vennast metsatööl. Üks meestest nägi mesilast lendamas mingisse õõnsusse. Hoolika otsimise järel leidsid mehed varanduse. Jutustaja kommentaari kohaselt oli sel kombel varanduse omandaja olnud hiljem tuntud jõuka mehena. Kadunud on mesilase kui hingelooma kujutelm, kuigi pole selge, kas just 1939. aasta jutustaja tahtel. Üks varanduse otsijatest olevat olnud „Jaak Sõgel, asunik Voltveti Räägul“. Jaak Sõggel (1871–1963) – seekord jututegelase rollis narratiivimaailmas – oli aga pärismaailmas tuntud hoopis kui pikaaegne rahvaluule suurkoguja, kes oma kirjades kogumistöö organisaatoreile sageli kurtis ainelist kitsikust.

Esile tõstmist nõuavad jutustajate teemakohased arutlused, mida nad on lisanud muistendisündmuste edastusele. Kui muidu osutub folkloristliku arutluse aineks küsimus, kas eksplitsiitselt usunditõekspidamistel põhinevad narratiivid edastavad aktuaalseid uskumusi või rahuldavad jutu huvitavaks tegemise, et mitte ütelda meelelahutuse eesmärke, siis vaadeldava jututüübi variantides leidub esimest seisukohta toetavaid väiteid üleskirjutajate endi poolt. Kirjasaatja Andres Käärik lisas 19. sajandi lõpul kirjalikule kahe heinalise loole usundilist akuutsust rõhutava täienduse: „Selle jutuga tiab vanarahvas kõnelda, et kui inemine makap, siis tema vaim, mis mitte ei maka, ta sisest libliku näol välja minevat ja ütest kottalt tõise ümber rändavad. Mis ta sis näep ja kos ta käip, see olla sis see unenägu, mis üles ärkades meele jääb“ (H IV 4, 539/42) (1) < Rõngu 1891). Märt Siipsen on 1896 kirjutanud üles oma informandi sõnad, mis seovad kõnealuse muistendi rännuvõimelise hinge tõsiseltvõetava kujutelmaga ja omistavad potentsiaalsele vaimus rändajale lausa Odini suutlikkuse kauguste läbimiseks: „Kui inimese hing mone veikse looma näol magaja juurest ära läheb ja mitmed mered ning maad läbi reisib, siis ta jälle sedasama teed tagasi peab tulema, kust ta on läinud. Sellest märkab, miks hiirekene supinõust üle ei pääsenud, et kaas päält ära oli võetud. Oleks hingel olnud luba tõist teed tagasi tulla, oleks hiirekene kummalt poolt länikud voitud mehe juure tulla ja tema suhu tagasi pageda (E 24177/8 (1) < Rõuge 1896).

Niisiis on Guntrami muistend ATU 1645A Eesti alal elanud oma elu. Lauri Honko (1979: 57–75) eristus pärimusaine kodunemisest kolmes mõttes – esiteks miljöömorfoloogilises, teiseks traditsioonimorfoloogilises ja kolmandaks funktsionaalses plaanis kõneleb kõnesoleva jututüübi adapteerumisest igasuunaliselt ja täielikult. Jutu seost hinge kehast väljas käimise uskumusega on pärimusrühma liikmete poolt selgelt tunnetatud. Variante läbivalt on tegu muistendiga peidetud varanduste valdavalt õnneliku leidmisega. Jututüübi eripäraks teiste aardejututüüpide hulgas on varandusest teadasaamise viis – rännak vaimus varanduse peidukohta, mida pealtnägija võib sünkroonselt jälgida ja seetõttu järgnevates sündmustes osaleda. Jututüüp toetab teiste aardejuttude kaudu korduvalt esile tõusvat alusväidet, et varandusele jälile jõudmiseks on vaja järgida teatud märguandeid ja ära tunda märkuandjaid. Teated jutu olemasolekust Euroopas ulatuvad väga kaugesse aega. Kindlat tuge otsustamiseks, millal ja kuidas täpselt muistend Eesti alale kohanes, siiski ei ole. Kummastav hingeränd on jäänud mineviku jutupärimuse osaks. Näited selle ulatumisest uutesse oludesse, uutesse tekstualisatsioonidesse, uude aktualiseerumisse populaarkultuuri laiadel väljadel ja veidrateski väljundites siiski leidub. Kuid tundub, et kuigi informatsiooniruumi kohandatavad on igasugused tekstid, millele jagub alati virtuaalset pinda, ulatugu nad meieni kasvõi 1000 aasta tagant, siis arbitraarselt teha tekste kogemusliku reaalsuse osaks ei ole kindlasti võimalik.

Kasutatud kirjandus

Aarne, Antti 1918. *Estnische Märchen- und Sagenvarianten*. Verzeichnis der zu den Hurt'schen Handschriftsammlungen gehörenden Aufzeichnungen. FF Communications 25. Hamina:

Suomalainen Tiedeakatemia.

Almqvist, Bo 1979. Dream and Reality. Some Notes on the Guntram Legend (ML 4000) in Irish Tradition. *Sinsear* 1, lk 1–22.

Chesnutt, Michael 1991. Nordic Variants of the Guntram Legend. *Arv* 47, lk. 153–165.

Frazer, James George 2001. *Kuldne oks. Uurimus maagiast ja religioonist*. Tallinn: Varrak.

Grimm Jacob 1854. *Deutsche Mythologie*. Göttingen: Dieterichsche Buchhandlung.

Grimm, Jacob & Wilhelm [1911]. *Deutsche Sagen*. Erster [und zweiter] Teil. (Neu herausgeben und mit einem Nachwort versehen von Hanns Floerke) München und Leipzig bei Georg Müller.

Grotius, Hugo 1655. *Historia Gotthorum, Vandalorum, & Langobardorum*. Amsterdam: Apud Ludovicum Elzevirium.

Grönbech, Vilhelm 1931. *The Culture of the Teutons*. London: Oxford University Press.

Honko, Lauri 1979. Perinteen sopeutumisesta. *Sananjalka* 21, lk 57–75.

Krikmann, Arvo 2003. Puändita naljandite struktuurist. *Keel ja Kirjandus* 3, lk 161–177.

Lixfeld, Hannjost 1972. Die Guntramsage (AT 1645 A). Volkserzählungen vom Alter Ego in Tiergestalt und ihre schamanistische Herkunft. *Fabula* 13, lk 60–107.

Oring, Elliott 2008. Legendry and the Rhetoric of Truth. *Journal of American Folklore* 121 (480), lk 127–166.

Propp, Vladimir 1976. *Проблемы комизма и смеха*. Москва.

Uther, Hans-Jörg 1989. Guntram (AaTh 1645 A). Brednich, Rolf Wilhelm (peatoim). *Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung* 6, 2-3. Berlin-New York: de Gruyter, lk 305–311.

Ynglingite saaga 2003. Jonuks, Tõnno (tõlk & komment) *Ynglingite saaga*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond.

Lisa 1. Guntrami legend Paulus Diaconuse versioonis Langobardide ajaloo XXXIV peatükis (ingliseelne tõlge Internetiväljaandes
<http://www.northvegr.org/lore/langobard/020.php>

[---] This Gunthram indeed of whom we have spoken was a peaceful king and eminent in every good quality. Of him we may briefly insert in this history of ours **one very remarkable occurrence**, especially since we know that it is not at all contained in the history of the Franks. When he went once upon a time into the woods to hunt, and, as often happens, his companions scattered hither and thither, and he remained with only one, a very faithful friend of his, he was oppressed with heavy slumber and laying his head upon the knees of this same faithful companion, he fell asleep. From his mouth a little **animal in the shape of a reptile** came forth and began to bustle about seeking to cross a slender brook which flowed near by. Then he in whose lap (the king) was resting laid his sword, which he had drawn from its scabbard, over this brook and upon it that reptile of which we have spoken passed over to the other side. And when it had entered into a certain hole in the mountain not far off, and having returned after a little time, had crossed the aforesaid brook upon the same sword, it again went into the mouth of Gunthram from which it had come forth. When Gunthram was afterwards awakened from sleep he said he had seen a wonderful vision. For he related that it had seemed to him in his slumbers that he had passed over a certain river by an iron bridge and had gone in under a certain mountain where he had gazed upon a great mass of gold. The man however, on whose lap he had held his head while he was sleeping, related to him in order what he had seen of it. Why say more? That place was dug up and **countless treasures were discovered** which had been put there of old. Of this gold the king himself afterwards made a solid canopy of wonderful size and great weight and wished to send it, adorned with many precious gems, to Jerusalem to the sepulcher of our Lord. But when he could not at all do this he caused it to be placed over the body of St. Marcellus the martyr who was buried in the city of Cabillonum (Chalon-Sur-Saone) [Founded by Gunthram (Giansevero)] where the capital of his kingdom was, and it is there down to the present day. Nor is there anywhere any work made of gold which may be compared to it. But having touched briefly upon these things, which were worthy of the telling, let us come back to our history.